

dergelijke gesprekken en zijn gesprekken met Kok vertelt Ad mij niet echt veel. Hij geeft niets bloot. Voor mij geeft dat geen gevoel van vertrouwen.

Na het gesprek met Ad loop ik de trap op naar mijn kamer en kom ik Oudkerk tegen. Ik vertel hem wat ik over de strategie van D66 en de coördinatie van de minister-president heb gehoord. Rob stelt dat hij Ad gewaarschuwd heeft om de kaart over de minister-president niet te spelen. (Met zijn toch al koele uitstraling speelt Ad met zijn carrière, aldus Oudkerk.) De commissie heeft 17 momenten geduid waarop coördinatie had kunnen plaatsvinden, om te beginnen met 5 oktober 1992. Ik heb geen tijd om verder te kletsen want ik moet Lieke van school halen.

Thuis gekomen bellen verschillende journalisten over de onthullingen in de Telegraaf en het NRC ('Kamer onjuist en te laat ingelicht.'). Ik zeg dat ik het rapport morgenochtend om zes uur pas krijg en verwijs ze door naar het NRC. De woordvoerder van het CDA, Jacob Reitsma, belt om te praten over de procedure. Hij zegt dat hij morgen stampij gaat maken als ze de procedure gebruiken om de boel te sussen. Ook meldt hij dat de fractievoorzitters afgelopen maandag zijn bijgepraat door hun partijgenoten uit de enquêtecommissie over de conclusies. Dit is voor mij een hele openbaring; Ad wist dus veel meer dan hij liet blijken. Ik laat Jacob weten dat ik dit niet wist. 'Echt niet?' vraagt Jacob, 'Dat is het overleg tussen Rob Oudkerk en Ad geweest, waar Ad ontploft is.' Nu wordt ook duidelijk waar Pieter Klein van het Algemeen Dagblad over sprak toen hij melde dat Melkert laaiend is over de tekst met betrekking tot de minister-president. De puzzel is compleet.

Het NOS-Journaal van acht uur is hard over de conclusies van de commissie. Ik werk nog wat aan mijn dagboek en aan een eerste reactie voor morgen. Anticiperend op wat ik denk dat in het rapport zal komen schrijf ik alvast wat hoofdpunten op. Ten eerste moeten we de commissie niet vergeten te bedanken. Dat gebeurt al veel te vaak in de politiek. Voor de Partij van de Arbeid staan drie doelen voorop: waarheidsvinding, lessen voor de toekomst en mensen helpen met hun gezondheidsklachten. Het rapport geeft goede inzichten op de hoofdonderdelen van de waarheidsvinding, veel goede aanbevelingen met betrekking tot de toekomst en legt een basis voor het terhandnemen van de gezondheidsproblemen en de sociale en

de financiële problemen van de mensen in de Bijlmermeer als gevolg van de ramp. De commissie heeft veel feiten boven water gehaald en tegelijkertijd daarmee veel van de onnodige, maar wel ontstane, mystificaties weggenomen. Het oordeel van de commissie is hard maar wel feitelijk. De vraag over de politieke verantwoordelijkheid moet worden gesteld en beantwoord, maar dit vraagt wel om een zorgvuldige procedure. Eerst kijkt het parlement of het rapport overgenomen kan worden. Daarna volgt nog het verweer van het kabinet. De gedachte komt bij me op om aan de regering te vragen om haar excuses aan te bieden aan alle getroffen. Ik leg mijn pak klaar en bel een taxi voor morgenochtend.

donderdag 22 april 1999

De wekker gaat om kwart over vijf. De taxi staat keurig om kwart voor zes klaar en brengt me naar de Kamer. Het rapport *Een beladen vlucht* ligt vanaf zes uur onder embargo klaar voor kamerleden, medewerkers en journalisten. Het is druk. Bij de ingang staat Middageditie klaar om met me mee te lopen. Ze vragen of ik bij de ingang even wil wachten want de camera is nog niet aanwezig. Dat gaat mij te lang duren en ik stel voor om later terug te komen. In de hal kan de pers het rapport halen. Ik loop door de hal, waar de pers het rapport op kan halen, richting de aparte zaal waar mijn rapport klaar ligt. Ik ben het tweede Kamerlid die het rapport op komt halen.

In de lift kom ik Theo Meijer en het hoofd voorlichting van de Tweede Kamer tegen. Theo is tevreden over het rapport, ondermeer met het feit dat Van den Doel slechts twee kanttekeningen heeft gemaakt. Twee fotografen van het ANP en Trouw zijn achter mij aan gelopen. Net wanneer ik, terwijl ik mijn tas en het lijvige rapport vast probeer te houden, stuntelig het knopje van de lift probeer in te drukken maken zij een foto. Omdat ik op mijn eigen kamer waarschijnlijk geen rust zal hebben ga ik op de kamer van Robert zitten. Samen zitten we uren te lezen, lezen en nog eens lezen. Al snel komen we tot de conclusie dat we een hoofdstuk missen, het hoofdstuk over Verkeer en Waterstaat. Ineke komt een uur of half negen langs met koffie en croissants.

De briefing van de commissie aan de kamerleden begint om half tien in de Thorbeckezaal. Voor de PvdA zijn nog zes andere collega's aanwezig. Theo Meijer houdt eerst een inleiding. Hij vindt zich nogal op over het lekken in de kranten van gisteren en neemt hier afstand van. Ook vindt Theo het kwalijk dat de positie van Van den Doel ter discussie is komen te staan op de laatste dag voor het verschijnen van het rapport. Van welke integriteitskwestie dan ook neemt hij afstand. Het gerucht dat Van den Doel contact gehad zou hebben met Dijkstal is volgens hem pertinent onjuist. Na deze twee gevoelige punten licht Meijer de verruiming van de opdracht toe. De oorspronkelijke opdracht voor de enquête bevatte de periode na het neerstorten van de EL Al-Boeing (een voorwaarde van de VVD). Omdat het onderzoek anders niet compleet zou zijn is de commissie ook gaan spitten in de omstandigheden voor het vertrek van het ramptoestel.

Het is een inleiding met weinig nieuwe gegevens. Meijer vertelt dat de commissie veel nieuwe informatie moest controleren. In totaal werden 89 theorieën en speculaties onderzocht. De vlucht week niet af van alle andere vluchten, ondanks dat de Cockpit Voice Recorder nooit is gevonden. Het vliegtuig was luchtwaardig en met de lading was niets aan de hand. De ontdekking van de geluidsbanden van de Luchtverkeersbeveiliging was een volstrekt nieuw feit. Ook heeft de commissie onderzoek gedaan naar de 'mannen in witte pakken', het verarmd uranium en naar andere gevaarlijke stoffen die eventueel schadelijk konden zijn voor de volksgezondheid. Ze heeft een werkbezoek gebracht aan de Bijlmermeer om naar de locatie en de gezondheidsklachten te kijken. De commissie bij El Al op bezoek geweest. In totaal heeft de enquêtecommissie 99 gesprekken gevoerd met 106 personen en 89 openbare verhoren afgenomen. Bij het onderzoek waren 10 departementen betrokken.

Na de inleiding licht Meijer nog een aantal punten toe. De maatschappelijk onrust is gevoed door de ontwikkelingen in de gezondheidsklachten, de onzekerheid over de lading en het niet ontzenuwen van de complotten. Ambtenaren zijn niet doortastend genoeg geweest en de bestuurlijke aansturing is verontrustend slecht. De werkwijze van de Tweede Kamer is mede de oorzaak van het haperen van het

proces. De onrust over de lading had met meer inspanning voorkomen kunnen worden. De 20 ton lading die nu boven water is gekomen bracht geen extra risico's voor de volksgezondheid. Maar over de werkelijke fysieke lading kan de voorzitter van de enquêtecommissie niets zeggen. Alle conclusies zijn gebaseerd op de vrachtdocumenten. Gesteld kan worden dat de onduidelijkheid over de lading heeft bijgedragen aan de maatschappelijke onrust en de hieruit voortvloeiende lichamelijke klachten.

Nadat hij de conclusies heeft behandeld gaat Meijer over naar de aanbevelingen. Ten eerste moet nu het gezondheidsonderzoek onder de bewoners en hulpverleners zo snel mogelijk worden uitgevoerd. Uit dit onderzoek moet een behandeladvies voortkomen. Over het functioneren van de overheid zegt Meijer dat het kabinet voor de verder afhandeling van een grote ramp een coördinerend minister moet aanwijzen. De algemene indruk is dat te veel belangrijke informatie 'onder de pet' is gehouden. Ook in de Tweede Kamer heeft het intern aan goede coördinatie ontbroken. Daar moet de commissie Werkwijze van het parlement maar eens goed naar kijken. De commissie stelt voor om een direct contact te leggen tussen ambtelijke diensten en parlementariërs.

Tot nu toe levert de briefing niet veel meer op dan we daarvoor in het rapport hebben kunnen lezen. Meijer deelt mee dat alle voorgesprekken voor de Kamerleden beschikbaar zijn. Daarna geeft hij de mogelijkheid om vragen te stellen. Ik heb voor mijzelf drie vragen. Hoe heeft het handelen van de overheid de aard en omvang van de gezondheidsklachten doen toenemen? Wanneer is het onjuist, ontijdig, onduidelijk en onvolledig informeren van de Kamer in aantal niet te groot, ofwel hoeveel keer een 'O-tje' mag wel? Het antwoord op deze vraag is niet al te helder. Wel zegt Meijer een overzicht van de momenten van de 'O-tjes' toe. Paul Rosenmöller is me voor en stelt 'mijn' derde vraag over de geconstateerde verschillen tussen de verhoren van Alders, Maij-Weggen, Borst en Kok en de feiten. Is dit een selectie? Wat wil de commissie hiermee zeggen? Meineed? Theo Meijer zegt toe om een compleet overzicht toe te sturen, met daarin ook het verhoor van Jorritsma. Een vraag over de verschillen tussen de deel- en de eindconclusies wordt gesteld door Agnes Kamp van

de Socialistische Partij. Die moeten in samenhang bekeken worden, antwoordt Meijer. Hierop interrumpeert Theo van den Doel zijn voorzitter. Van den Doel stelt dat de eindconclusies de alomvattende conclusies zijn. De deelconclusies moeten volgens hem dus niet apart worden gewogen.

De bijeenkomst lijkt meer op de generale repetitie voor de persconferentie dan op een briefing. Na afloop zeg ik tegen Meijer dat ik een hoofdstuk over Verkeer en Waterstaat in de jaren 1995 en 1996 mis. Theo zegt dat ik het rapport nog maar eens goed moet lezen. Later komen Rob Oudkerk en Marijke Augusteijn op dit onderwerp terug. Rob stelt dat er niet genoeg tijd was om het uit te werken. Volgens Augusteijn kreeg de commissie dit hoofdstuk niet rond. De tekst van Jorritsma ("Alles is nagegaan en klopt exact.") sloeg volgens haar op de overbelading en niet op de vrachtdocumenten. Dit lijkt mij een moeilijk verdedigbare positie.

Ik loop naar de kamer van Melkert voor een bijeenkomst van de complete voorbereidingsgroep, inclusief de medewerkers, om half elf. De groep bestaat uit Ad Melkert, Sharon Dijksma, Gerrit Jan van Oven, Susan Baart, hoofd voorlichting, Gerdi Verbeet, medewerker van Ad, Marieke Köbben, beleidsmedewerker Gezondheid, Annie Wigger, beleidsmedewerker Justitie, Robert Valkhoff en ik zelf. Op tafel ligt een toelichting voor vandaag aan de fractiegenoten. Daarin staat het eindelijk zwart op wit: "De woordvoering berust bij Van Gijzel resp. de fractievoorzitter ..." We praten eerst over de procedure. De debatten worden conform het voorstel van het presidium de derde en vierde week van mei gehouden. Ik doe een voorstel voor een eerste reactie, zoals ik dat gisteravond heb voorbereid: eerst dankzegging, dan de doelen van de enquête; een kwalificatie van het rapport; een basis gelegd voor toekomst; het ontzenuwen van wilde verhalen; het oordeel van de commissie is hard en feitelijk; en de verdere procedure moet zorgvuldig.

Over de kwalificatie van het rapport ontstaat een discussie. Ik stel voor om het een 'zakelijk en degelijk' rapport te noemen. Ad voelt hier niets voor. Het rapport is niet altijd hard en kan ook weerlegd worden, door *close reading*, bijvoorbeeld met betrekking tot Borst, aldus Ad. In het algemeen is zijn conclusie wel dat het een hard rapport is. Maar iets moet naar voren komen dat de commissie er in geslaagd is van

een complex geheel naar een kernachtig, verhelderend en waardevol stuk te komen,' vind ik. 'Een waardevol rapport en op vele punten verhelderend,' stelt Sharon voor. 'Verhelderend en op vele punten waardevol,' is de reactie van Ad. 'Nee,' zeg ik, 'dat roept veel te veel discussie op over welke punten dan niet waardevol zijn. Bovendien is het een waardevol rapport.' 'Oké, een waardevol rapport,' zegt Ad, 'en verhelderend op veel punten.'

We zijn het snel eens dat aanbeveling 15 centraal staat. Het lichamenlijk medisch onderzoek moet onmiddellijk en onverkort uitgevoerd worden. Maar het gaat niet alleen om gezondheidsproblemen. Ook moet aandacht besteed worden aan de sociale en financiële problemen die bewoners van de Bijlmermeer als gevolg van de ramp hebben gekregen. Aanbeveling 15 wordt het speerpunt van de reactie van de PvdA. 'Dat leidt lekker af,' zeg ik grappend. 'Hoe bedoel je?' vraagt Ad lachend.

De schriftelijke verklaring van de PvdA wordt afgesloten met een opmerking over de procedure. "Het gewicht van de conclusies en het belang van de aanbevelingen vereist een zorgvuldige procedure ..." Susan en Gerdi werken deze eerste reactie verder uit. De rest blijft wachten en neemt een pauze. Onderwijl sparren Ad en ik een beetje over de minister-president, het missende hoofdstuk en de vier 'O-tjes'. 'Over de minister-president staat er een onzinnige zin in het rapport,' zegt Ad, 'dat rekt de verantwoordelijkheid van de premier enorm op. Dat willen wij juist niet. Bovendien vraagt het om een nadere duiding van de momenten waarop die coördinatie niet heeft plaatsgevonden.' 'Maar je kunt er niet mee weggkomen door het alleen maar te ontkennen,' zeg ik, 'het is een serieus punt en moet nader bekeken worden. Het vraagt een nadere onderbouwing van de enquêtecommissie.' Susan en Gerdi komen terug met de bijgestelde versie. We komen er snel uit. De laatste veranderingen worden doorgevoerd en de officiële reactie gaat naar buiten.

Om tien over twaalf doen we allereerst het NOS-Journaal. Ze vragen direct, zoals verwacht, naar de financiële ondersteuning. Wordt het een eenmalige uitkering via de bijstand? Nee, dat is niet de bedoeling. Ik leg uit dat de PvdA een fonds wil opzetten om de slachtoffers met financiële problemen als gevolg van de ramp te helpen. Daarna volgt het RTL-Nieuws. Ze komen met een keiharde vraag: 'Dit rapport

is het einde van het kabinet. Dat kan toch niet anders, meneer Van Gijssel?' Ik antwoord dat het een hard rapport is maar dat het nog wel op zijn kwaliteit beoordeeld moet worden. Vervolgens komen ARD, AT5 en anderen. Overal draai ik mijn verhaal. Voorzichtig en uitgebalanceerd. Met de noodzakelijke slagen om de arm. Voor het ANP komt Fons Kockelmans naar me toe. Hij vindt het rapport wel meevallen. Dat verbaast mij want ik heb nog nooit zoveel 'O-tjes' in een enquêterapport zien staan.

In tegenstelling tot de gemaakte afspraken word ik bij de live-uitzending van Den Haag Vandaag vooraf toch even apart genomen voor een eerste reactie. Dit valt niet meer terug te draaien. Ferry Mingelen wil even proefdraaien. 'Waarom ben je al die jaren er als enige achteraan gelopen?' vraagt hij. Ik geef een lang antwoord dat eindigt in het niets. Die vraag zal hij waarschijnlijk dus niet stellen. Dan gaan we onverwacht live de uitzending in voor een eerste reactie. Ferry komt inderdaad met een andere vraag. Na de eerste reactie komt de officiële presentatie van rapport door de commissie. Ik loop naar de kamer van Susan en neem de reacties van de andere partijen tot me. De reactie van de VVD is wel heel erg formeel en procedureel; ze hebben meer tijd nodig om een oordeel te kunnen vellen. De eerste ANP-berichten zijn allemaal prima.

Terug in de live-uitzending lijkt het dat Mingelen geïrriteerd raakt door de antwoorden van Te Veldhuis. De woordvoerder van de VVD wordt al snel vervangen door Paul Rosenmöller. Reitsma neemt de plaats in van Van Walssem. Aan het einde kom ik in de uitzending, samen met Paul. Mingelen stelt twee vragen over de gezondheidsklachten en de positie van de minister-president. Plotseling worden om half drie hoofdelijke stemmingen ingelast. De persconferentie van de enquêtecommissie is nog steeds bezig als de bel in het hele gebouw afgaat. Ik weet dat tussen het presidium en de enquêtecommissie spanningen bestaan. Zou dit een manier zijn om de commissie een hak te zetten vanwege de publiciteitsdrift? Als dat zo is zit Jeltje dan wel erg te plagen.

De PvdA vindt dit rapport 'het hardste enquêterapport dat ooit is verschenen', aldus een ANP-bericht. Susan komt me dit slechte nieuws melden. Ik kan een vloek

niet onderdrukken. 'Wie heeft dat gemaakt?' vraag ik. 'Fons Kockelmans,' zegt Susan. 'Haal hem maar!' reageer ik geïrriteerd. Nog voor de ingelaste stemmingen schiet ik hem aan. 'Hoe kan dit?' vraag ik hem. 'Dit heb jij gezegd,' antwoordt Fons. 'Nee,' zeg ik, 'Ik heb gezegd dat ik nog nooit zoveel 'O-tjes' in een enquêterapport heb gezien. Als reactie op jouw uitspraak dat het rapport wel meevalt en tussen ons gezegd.' 'Nee,' zegt Fons, 'ik belazer de zaak niet, zo ben ik niet!' 'Ik ben toch niet gek,' zeg ik, 'Ik weeg mijn woorden precies. Dat zie je toch overal. Ik wil een rectificatie.' 'Die krijg je niet,' antwoordt Fons. 'Nou, dan ontken ik het gewoon,' zeg ik. We gaan in een gespannen sfeer uit elkaar.

In de gang kom ik Sven Kockelmann van Netwerk tegen. Hij zegt dat hij een hoofdstuk mist in het rapport. 'Dat is ook toevallig,' zeg ik, 'Ik ook!' 'Wil je er iets over zeggen?' vraagt hij. 'Als je mij de vraag stelt dan zal ik wel reageren,' antwoord ik. We draaien. Vervolgens ga ik verder met een radio-interview. De verslaggever van Twee Vandaag confronteert mij met de uitspraak 'de hardste enquêterapport ooit'. Ik ontken dat ik dit gezegd heb maar geef wel aan dat het een hard rapport met veel 'O-tjes' is. In de uitzending van de gezamenlijke omroepen op Radio 1 pik ik het laatste stukje van Te Veldhuis, die wordt geïnterviewd, nog net mee. Hij vindt niet dat de voetnoot van Van den Doel om een belangrijk punt gaat. Wanneer ik achter de microfoon plaatsneem vragen de interviewers wat ik van de voetnoot vind. 'Als Te Veldhuis het niet belangrijk vindt,' zeg ik, 'zal ik er ook geen woorden meer aan vuil maken.' Aan het einde van het gesprek vertel ik dat het wel netjes zou zijn als het kabinet haar excuses maakt. De interviewers zijn het met mij eens.

Na deze uitzending loop ik met Susan terug naar mijn kamer. Ze vindt dat het allemaal goed gaat maar is niet gelukkig met mijn laatste opmerking over de excuses van het kabinet. Voor ik naar het fractiebestuur ga heb ik nog even een interview met Business News. In het fractiebestuur val ik halverwege binnen. Ferd Crone en Ella Kalsbeek zeggen dat de verkokering op de departementen een structureel probleem is. Melkert ontkent dit. Volgens hem is het meer een kwestie van personen. Hij wordt hier in bijgestaan door Marijke van Hees, de voorzitter van de PvdA. Zij stelt dat je het probleem niet aan kunt pakken door het een structuurfout te noemen. Ik geef

aan dat in ons land toch veel goed verloopt; de normale dingen gaan vaak goed maar onder bijzondere omstandigheden gaat het wel eens fout. Om deze fouten te voorkomen staan goede aanbevelingen in het rapport. Ad vindt dat we dit dinsdag in de fractie moeten bespreken. Ella wil een schriftelijke notitie hierover maar ik dring aan om het mondeling te doen. Ad is het hier mee eens en we spreken af dat ik het mondeling toelicht.

Ik neem me voor om Ad later te vragen of hij om is wat betreft de verantwoordelijkheid van de individuele ministers. 'Ik heb het gevoel dat Ad om is,' zeg ik tegen Susan. 'Ik ook,' zegt Susan. In een interview met radio Noord-Holland vragen ze naar de onthutsende ambtenarencultuur. Ik zeg dat ik trots ben op Nederland in vergelijking met de rest van de wereld. Nederland is geen bananenrepubliek. Maar bij rampen of uitzonderlijke situaties hebben we wel vaker problemen. Voor de zoveelste keer wordt gevraagd of er koppen moeten rollen. Ik houd vast. Ik heb zes jaar gepleit om zorgvuldig om te gaan met de getroffen en dat wil ik nu met de politiek verantwoordelijken. Na een interview met SBS-Actienieuws ga ik op weg naar de fractie. Onderweg lees ik de koppen van de avondkranten. Het NRC is snoeihard. Het Parool doet, zoals altijd, alsof er niets aan de hand is.

Om vijf uur begint de briefing aan de fractie. Ik houd een korte inleiding en zeg dat het een indringend rapport is. Verder herhaal ik grotendeels de schriftelijke reactie en vertel iets over de verdere procedure. De reacties van mijn collega's zijn uiteenlopend. Het werk van de commissie is door andere partijen bewust in diskrediet gebracht, vindt een fractiegenoot. Borst heeft nogal wat uit te leggen. We moeten wel zuiver blijven. We moeten benoemen wat de commissie succesvol en minder succesvol heeft gedaan. Ook het wapen van de Kamer, de enquête, moet geëvalueerd worden. De commissie zegt alles boven water gehaald te hebben. Met betrekking tot de lading, de rol van de politie en de Cockpit Voice Recorder is zeker niet alles duidelijk. Een andere collega is het hier niet mee eens. Een oud-staatssecretaris vindt de rol van de minister-president een heel belangrijk punt. We moeten erg zorgvuldig zijn en goed kijken welke varianten voor de politieke consequenties bestaan. Een ander vindt dat we afstand moeten nemen.

Een aantal collega's is zeer verontwaardigd over de *canard* van de commissie; het voorlezen van de verkeerde gevaarlijke stoffenlijst tijdens een van de verhoren. Was het wel relevante informatie die 'onder de pet' gehouden is; bij de Inspectie Volksgezondheid, bij het verarmd uranium en bij de Luchtverkeersbeveiliging? Het ging toch uiteindelijk allemaal om niets? Een andere collega vraagt om hoeveel mensen het nu eigenlijk gaat. Volgens deze collega gaat het om een belachelijk kleine groep. Er is hier iets in het geding dat veel te grote dimensies heeft gekregen. De algemene stemming is dat het een hard rapport is. Een aantal leden weet nu al dat de conclusies over de gezondheidsklachten (14 en 15) niet deugen.

Over deze laatste conclusies discussieer ik bilateraal, op fluisterton, met Marjet van Zuijlen. 'Die psychische gevallen zijn toch geen probleem van de overheid?' zegt zij. 'Marjet, die mensen zijn wel ziek,' zeg ik. 'Nou,' zegt Marjet, 'dan gaan ze naar het RIAGG.' 'Daar zijn ze geweest,' zeg ik, 'maar daar hebben ze geen capaciteit en geen kennis.' 'Ik vind het geen probleem voor ons,' zegt Marjet, 'dat lossen ze zelf maar op.' 'Dat kunnen ze juist niet,' zeg ik, 'zij hebben niet om dat toestel gevraagd.' Ook Marja Wagenaar, Margreet de Boer en Judith Belinfante doen heel moeilijk over de gezondheidsklachten en de causaliteit.

Na de fractie ga ik om zes uur meteen door naar het voorbereidingsgroepje. Het is allemaal goed gegaan. Alleen betreurt Ad het gebruik van de kwalificatie een 'hard' rapport. Susan legt uit dat zoiets gebeurt in een reactie op een vraag. RTL 4 noemde het een 'dodelijk' rapport, waarop ik reageerde dat dit niet zo is maar dat het wel een hard rapport is. Ad had 'stevig' beter gevonden. Volgens mij zegt 'stevig' ook iets over de kwaliteit van de inhoud van het rapport, 'hard' is voornamelijk een oordeel maar zegt niets over het feit of wij het er mee eens zijn of niet. We kiezen in het vervolg voor 'in zijn formulering een hard' rapport. Susan meldt ons over het optreden van Kok en dat hij nogal somber was. 'Het leek mij wel goed dat de MP dit zou doen,' zegt Ad, 'zo heb ik het ook met hem afgesproken.'

We spreken af dat ik voor de fractie van dinsdag zes tot acht prominente punten uit het rapport licht voor de vragenronde. Sharon zal dan reageren op deze punten. Dinsdagavond moet de lijst met vragen in concept klaar zijn. Ad en ik

hebben woensdag overleg over deze lijst. Het presidium heeft voorgesteld dat de antwoorden op 17 mei klaar moeten zijn. Dat lijkt mij geen goed idee. Dat moet 12 mei worden want anders kunnen we weinig meer doen met de antwoorden voor het debat met de commissie. Ik zal het opnemen met het presidium. Sharon moet haar reis met de commissie voor Ontwikkelingssamenwerking naar Mali afzeggen. Ik stel voor om aan alle voor het rapport relevante fractiegroepen te vragen om vragen te maken. Per groep wordt een contactpersoon gezocht.

Ad meldt dat zowel bij de VVD als bij D66 grote problemen bestaan met Rob en Rob. Volgens mij proberen beide partijen een wig te drijven tussen de hoofd- en de subconclusies, te *debunkten*. Ad, Susan en ik blijven met zijn drieën achter in de kamer van de fractievoorzitter. 'Ad,' zeg ik, 'ik heb het gevoel dat je je mind opgemaakt hebt.' 'Hoezo?' vraagt hij. 'Dat Borst niet meer te redden is,' zeg ik. 'Nou,' zegt hij, 'het zal wel heel moeilijk voor haar worden, maar ze moet natuurlijk nog wel de mogelijkheid krijgen om zich te verweren.' Samen met Susan ga ik op haar kamer even roken en bijtanken. We spreken het avondprogramma door. Ik wil absoluut niet apart gezet worden in de gecombineerde uitzending van NOVA en Den Haag Vandaag, maar gewoon tussen de andere woordvoerders.

In Nieuwspoort, tijdens het eten en het journaal, kom ik Fons Kockelmans van het ANP tegen. Op mijn vraag of hij nog boos is antwoordt hij dat de verklaring is ingetrokken. Ik dank hem daarvoor. De VVD en D66 zijn boos dat ik woordvoerder ben, vertelt Fons. Volgens mij is er niets aan de hand en gaat het volgens de normale weg. Hij vraagt of mijn woordvoerderschap in de fractie is besproken. Het antwoord is nee. Het is wel bekeken maar er was geen aanleiding om het anders te doen. Over het NOS-Journaal is Susan tevreden; mijn reactie houdt alles nog open. Maar tegelijkertijd zien we dat Borst zich gaat verdedigen. Ze trekt een conclusie die niet alleen op haar sloeg volledig naar zich toe. Dat is vragen om problemen! Op weg naar de uitzending van NOVA/Den Haag Vandaag schiet Rob Oudkerk mij aan. De geruchten doen de ronde dat ik een waakhond zou hebben, dat Ad Susan met mij meestuurt om mij in de gaten te houden. Ook vertelt hij dat de commissie nog veel

meer informatie heeft over Borst. 'Dat had je dan beter in het rapport kunnen zetten,' zeg ik.

De uitzending van NOVA/Den Haag Vandaag begint om negen uur. Het begint met Theo Meijer en Marcel van Dam, daarna volgt een reportage uit de Bijlmermeer, een overzicht van de inhoud van het rapport en ten slotte, voor de pauze, Te Veldhuis en Van Walsem. Ik blijf toch apart te komen. Tijdens de pauze praat ik met Marcel van Dam en Joris IJzermans van het AMC. Volgens mij weet Marcel absoluut niet waar hij het over heeft. Hij schrijft veel leuke stukjes in de krant maar als je met hem doorpraat over het verarmd uranium komt hij niet verder dan de opmerking dat hij allang wist dat het niet gevaarlijk was. Maar daar gaat het niet om. Ik leg hem uit hoe het hele proces gegaan is. IJzermans is het met mij eens. Ook spreek ik met Uri Rosenthal. Hij is uitgenodigd als deskundige op het gebied van rampenbestrijding namens het crisisteam uit Leiden. Toch vreemd als je straks voor de VVD in de Eerste Kamer gaat zitten.

In het tweede deel van de uitzending komen eerst Te Veldhuis en Van Walsem weer aan het woord. 'Zo,' zegt Te Veldhuis zachtjes tegen mij, 'meneer krijgt een speciale behandeling.' Mijn bijdrage is samen met Meijer en Van Dam. Ik herhaal de drie doelen van de PvdA en benadruk dat het rapport zorgvuldig moet worden afgehandeld. Volgens Van Dam blijft het kabinet zitten. De presentator, Rob Trip, concludeert dat Van Dam en Van Gijssel zeggen dat het kabinet niet zal vallen. Ik zeg dat ik het niet met Van Dam eens ben. Van Dam zegt dat overal waar je de overheid gaat onderzoeken er fouten zijn gemaakt. Zelfs na afloop van het programma gaat Marcel maar door. Ik loop naar Rob Trip. 'Dit is net als vroeger bij PSV,' zeg ik tegen Rob, refererend aan het gedrag van Marcel, 'na de wedstrijd moesten ze René van de Kerkhof ook met een vangnet van het veld afhalen.' RobTrip vertelt dat Van Dam de overschakeling naar de Bijlmermeer maar een hinderlijke onderbreking van het uitzending vond. **Theo Meijer** is furieus op zowel Ferry Mingelen als Marcel Van Dam.

Na het napraten maak ik het nog laat met Theo Meijer en de staf van de enquêtecommissie. Theo vertelt een mooie anekdote over een man die problemen had

gekregen vanwege de ramp. In een voorverhoor vertelde deze Surinaamse man dat hij zo ziek is geweest en grote financiële problemen heeft. Geïnteresseerd vroegen de commissieleden door naar zijn gezondheidsklachten. 'Sinds de Bijlmerramp heb ik zwart zaad, mijnheer,' had de man gezegd, 'maar als u zorgt dat ik een ander huis in Suriname krijg, dan gaat het waarschijnlijk wel over.' Over mijn verhoor zegt Theo dat hij niet wist wat hij hoorde toen ik verklaarde dat Jorritsma van alle bewindslieden zich nog het meest op het dossier had ingespannen. Ik dacht: Wat doet hij nu?' zegt Theo.⁶ Diep in de nacht pak ik een taxi naar huis.⁷

Vrijdag 23 april 1999

Ik voel me ziek, barstende koppijn en migraine. Het is een combinatie van vermoeidheid, spanning en misschien net even iets te veel gedronken gisterenavond, na een lange dag. Via Leo van der Helm van voorlichting bel ik het geplande interview bij Frits Spits af.

Het Parool komt met een artikel 'Twijfels in PvdA over commissie' met commentaar van twee anonieme fractiegenoten naar aanleiding van de briefing van gisteren. De één stelt: "Merkert heeft spijt als haren op z'n hoofd dat hij Rob Oudkerk in de commissie heeft laten plaatsnemen." "Mijn donkerste gedachten over Oudkerk zijn uitgekomen," stelt het andere PvdA-Kamerlid, "Dit was zijn kans zich te profileren ten koste van Borst." Oudkerk weerspreekt deze aantijgingen. Verder schrijft het Parool dat de 'PvdA-Kamerleden erkennen dat fractieleider Merkert er een hele klus aan zal krijgen Oudkerk en Rob van Gijzel, ..., in bedwang te houden.'

's Avonds reageren Jaap de Hoop Scheffer en Ed van Thijn in de media. De Hoop Scheffer reageert op Radio 1 op de uitspraken van de minister-president van gisteren. Van Thijn zit in Netwerk en vindt het onrechtvaardig om de commissie nu al onderuit te halen. Ik voel me steeds ellendig en heb de hele dag geen telefoon beantwoord, ondanks dat die voortdurend gaat.

⁶ Na zijn optreden bij Barend en Van Dorp komt Rob Oudkerk erbij zitten. Hij zegt dat Borst op meeneed hangt als ze zich gaat verdedigen. 'We hebben Kok nog gespaard. Je moest eens weten hoe ze

Zaterdag 24 april

Het gaat weer iets beter. Ik ga met mijn dochter naar het korfballen. Daarna toch nog even een tukkie. Weer wakker begin ik het huis op te ruimen. Om drie uur komen de ouders van Irene langs. Als ze gearriveerd zijn en de kinderen hebben begroet ga ik een stukje lopen met mijn schoonvader. Later komen ook nog een stel vrienden van mijn schoonouders. We hebben afgesproken om nog eens in restaurant Sarina te gaan eten. Dit heeft een speciale reden. Toen wij met kerst in het buitenland zaten hebben Irene haar ouders en hun vrienden in ons huis gezeten. Wij hadden ze aangeraden om met Kerst in Sarina te gaan eten. Dat was op een fiasco uitgelopen. Het restaurant zat er zo mee in de maag dat ze in een brief ons allen uitnodigden voor een herkansing. Het is heerlijk, het is perfect, lekkere Chirac Cabernet Sauvignon.

Zondag 25 april

Om zeven uur op. De caviahokken schoongemaakt, de pomp van de vijver schoongemaakt en gesport. Naar het korfbal van Irene gaan kijken. Wiegel heeft in Buitenhof gezeten en zijn uitspraken over Kok zijn op teletekst te lezen. 's Avonds gekookt. Daarna naar de Tweede Kamer gegaan om de bijlagen van het rapport te lezen. Thuisgekomen praat ik met Gerard, mijn schoonvader, over Kosovo en zien we de beelden van het kampioenschap van Feyenoord op de buis.

Floris Verstraten van het NRC belt. Hij wil een interview met mij. Ik deel hem mee dat ik momenteel niets nieuws wil en zeg nee tegen het interview. Op teletekst staat een reactie van Oudkerk. Hij is woedend over de kritiek van de anonieme fractiegenoten dat hij de enquête zou hebben aangegrepen om af te rekenen met Borst. Ik bel hem op en vraag om een toelichting. Zijn reactie, wanneer ik hem de tekst voorlees, is 'prima'. Het komt op mij over dat het commentaar op het proces nu belangrijker is dan de inhoud van het rapport. Kok heeft kritiek op het rapport en anderen hebben weer kritiek op Kok, collega's hebben kritiek op Oudkerk zijn

jou wilden stoppen,' zegt Rob tegen mij, 'We hebben de notulen van de ministerraad erop nagekeken.'

⁷ Mijn rapport is die avond gestolen.

integriteit, Oudkerk heeft weer kritiek op de politieke consequenties, politieke spelletjes van Van Dam, die het rapport waardeloos noemt, en Van Thijn, die het juist een uitstekend rapport vindt. Dit is niet het proces wat ik voor ogen had en ben hier niet gelukkig mee, net zo min als met de reactie van mijn fractiegenoten vrijdag in het Parool. Ik vertel Rob dat ik hier in de fractie op terug wil komen want dit is onacceptabel. Hij bedankt mij hiervoor. Om half twaalf ga ik naar bed en lees nog een stuk in een boek over een reis in Tibet.

Maandag 26 april

Ik geef de cavia's eten, dek de ontbijttafel en neem een douche. Het hoofdredactioneel commentaar in Trouw is hard over de volgens hen te snelle reactie van Kok. Ik werk mijn dagboek een beetje bij. Joost Oranje belt. 'Het is een beetje grote Wim tegen kleine Rob, niet?' zegt hij, 'Iedereen denkt dat je het loodje gaat leggen.' Vrij Nederland en Jacques Wallage staan op mijn voicemail. Ik laat het maar even zitten.

Wallage is net terug uit Israël. Hij heeft daar gesproken met een oud-ambtenaar. Er zijn negentig mensen nodig om de lading uit te pakken en te controleren bij El Al. Dat lijkt mij sterk want er zijn drie ploegen van dertig man ter begeleiding van zowel de vracht als de passagiers. Jacques vraagt hoe groot El Al is. In vracht is het een van de grootste op Schiphol. 'Zó, dat wist ik niet,' reageert hij verbaasd en geschrokken. Tot slot waarschuwt Jacques mij. 'Met de reactie op Kok kom je uiteindelijk knel te zitten. Ad kiest voor Wim en jij moet dan door de bocht of weg.' Volgens mij zal dit wel meevallen want mijn inschatting is dat hij Borst niet zal verdedigen. We spreken af elkaar nog te bellen.

Dijkstal reageert in de pers dat er nooit meer een enquête moet komen als het zo moet. Frits Spits belt voor een nieuwe afspraak. Ontbijt-televisie belt eveneens.

Tino Wallaart van het PvdA-vlugschrift vraagt of ik wil reageren. Nee, ik doe niets.

Mijn woordvoerderschap is conform de mores van de Kamer.

Dinsdag 27 april 1999

In het Noord-Hollands Dagblad meldt Koos van Wees dat mijn positie binnen de fractie ter discussie stond, 'PvdA wilde Van Gijzel van Bijlmerdossier halen.' Het fractiebestuur heeft Van Gijzel wel aangesproken op zijn getuigenis. Vanwege zijn rol als aanjager van het onderzoek naar de Bijlmerramp werd echter besloten hem het woordvoerderschap niet te ontnemen. Dat zou schadelijker zijn voor de PvdA dan hem als woordvoerder op dit dossier te handhaven.' Van Gijzel staat binnen de PvdA-fractie niet als enige ter discussie. Ook lid van de enquêtecommissie Oudkerk krijgt kritiek.' In het fractiebestuur wordt de enquête niet eens besproken. Terug op mijn kamer neem ik de lopende zaken door met Ineke, Ewout en Robert.

In de fractie komt de enquête na een presentatie over de campagne voor de verkiezingen van het Europees parlement en na een bespreking van de meest recente ontwikkelingen in de oorlog in Kosovo. Ad begint te vertellen dat de eerste indrukken van het rapport nu omgezet moeten worden in vragen. De publiciteit rondom het rapport draagt niet bij tot een redelijke behandeling ervan. De VVD komt terug van haar eerste reactie. Ze hadden sowieso al twijfels over de enquête, maar als je uiteindelijk instemt en je 'vent' toont dan moet je ook de toezegging nakomen. Hij vindt het lekken naar het Parool 'onverkwikkelijk' en roept de schuldigen op zich te melden. Daarna krijg ik het woord. Ik begin met een paar opmerkingen vooraf. Ten eerste licht de focus nu geheel op de PvdA. Iedereen kijkt met een vergrootglas naar ons. In dit kader is elke opmerking van een partijgenoot, zeker als die anoniem is, buitengewoon hinderlijk. Dit is allemaal Haags gedoe en het gaat niet meer over de inhoud van het rapport. Daar moeten wij niet aan meedoen. Oudkerks integriteit mag niet ter discussie staan. We moeten zorgvuldig en kritisch zijn.

Iedereen wordt uitgenodigd vragen aan de commissie en de regering aan te leveren. Deze vragen zullen zich toespitsen op een aantal punten. Gevraagd wordt naar een nadere specificatie van de vier 'O-tjes'. Deze zullen met name terug slaan op VWS vanwege het verloop van het gezondheidsonderzoek en op V&W vanwege de positie van de Rijksverkeersinspectie, die eigenhandig conclusies geschrapt zou hebben. De kwalificatie 'te vaak' is onduidelijk en moet worden uitgelegd; is het de zwaarte, de frequentie of het feit wat telt? De kern is dat een vertrouwensrelatie

tussen de regering en de Kamer bestaat, anders kan de Kamer haar controlerende taak niet uitvoeren. Ten tweede volgt het niet vlekkeloos verlopen technische onderzoek. Het derde punt voor de vragen is de rol van de rijksrecherche in het onderzoek naar de frauderende politieagenten. Als vierde moet een verdere uitleg volgen over de beoordeling van de zwijgende ambtenaren. Hoe toets je dit? Wat is belangrijke informatie? Bijvoorbeeld bij het verarmd uranium; de ambtenaar vond dat het aan hem doorgegeven moest worden, maar zelf ga hij het niet door aan de minister. Een ander punt is de vraag of de minister verantwoordelijk is voor de ambtenaren. Ik vind zelf dat een brede ministeriele verantwoordelijkheid bestaat, maar anderen zijn voor een smalle variant. Hier moet binnen de fractie over gesproken worden. Op het punt van de gezondheidsklachten raad ik de fractie aan om dit hoofdstuk nog eens goed door te lezen. Wat mij betreft is de commissie zelfs iets te voorzichtig. Het is een goed verhaal en wordt één op één doorvertaald naar de conclusies. Aan de regering moeten we vragen hoe zij dit verhaal willen weerleggen. Dan volgt het punt van de coördinatie. Op ambtelijk niveau wordt verbrokkeld en verkokerd gewerkt; brieven komen niet aan, het Bureau Vooronderzoek en de gemeente Amsterdam hebben geen contact. Op politiek niveau geldt dit voor de relatie binnen en tussen de departementen en de rol van de minister-president. Is dit gebrek aan coördinatie en de verkokering een structureel probleem? Punt acht. Er is absoluut een gebrek aan verantwoordelijkheidstoedeling. Ook hier moeten vragen over komen. Dit heeft ook betrekking op het negende punt; de rol van Justitie, het strafrechtelijk onderzoek, de relatie met de vooronderzoeker alsmede de rol van de rijkspolitie. Het laatste punt is de selectiviteit waarmee de commissie een lijstje heeft gemaakt van de tegenstrijdigheden in de verhoren.

Voordat Sharon gaat reageren op mijn punten wil een aantal collega's dieper ingaan op de rol en de positie van de minister-president. Hier wordt niet verder op ingegaan. **Reactie Sharon en andere fractiegenoten?**

Vanuit de fractie krijgt Ad complimenten over zijn zwijgzame houding, dat hij zich niet heeft mee laten slepen in de Haagse vierkante meter discussie. Ad reageert

erkentelijk maar stelt dat hij uiteindelijk toch wel iets moet gaan zeggen. Bij het voortijdig verlaten van de fractie staat **Den Haag Vandaag** klaar voor zijn reactie. Inventarisatie van de vragen in de fractie. De andere fracties hebben al een duidelijk standpunt ingenomen; de coalitiepartners negatief over het rapport, de oppositie nam alle conclusies over. Om als PvdA niet in deze Haagse fuik te lopen, ook gezien de kritiek op de positie van Oudkerk, is het belangrijk dat de procedure rustig en ordentelijk doorlopen wordt. We zullen een kritische houding ten opzichte van de commissie aannemen, waarbij iedereen in de fractie wordt uitgenodigd om vragen aan te leveren. Ook wordt de twee fractieleden die naar het Parool hebben gelekt vriendelijk verzocht zich te melden bij het fractiebestuur.

Den Haag Vandaag vraagt of ik ook wil reageren op de ontwikkelingen.

Ik sta met Milja de Zwart, Job Frieszo en Ferry Mingelen te praten. We hebben het over de kritiek op het rapport, onder andere van Dijkstal. Al het kruid dat nu verschoten wordt, daarvan zullen de dampen straks allang opgetrokken zijn, is mijn mening. Straks na het reces, als het rapport echt behandeld gaat worden, staat de tekst van de commissie nog recht overeind en is iedereen de kritiek van dit moment vergeten.

Tijdens de lunch met Peter van Heemst hebben we het over rekeningrijden en de rol van Melkert. In het restaurant schiet ik Koos van Wees van het GPD aan. Hij is verantwoordelijk voor het bericht in het Noord-Hollands Dagblad van vanmorgen. Hoe komt hij aan de informatie? Uit het fractiebestuur!

16.15 uur Een gesprek met twee mensen van de WBS over de toekomst van het openbaar vervoer. 16.45 uur Met Robert bijgepraat. 17.15 uur Afspraak met Ad; gesprek over zijn positie als fractievoorzitter, over de rol van Kok, de persberichten doorgenomen - ze geven een beeld waar we redelijk tevreden over zijn - en nagegaan hoe we de opzet van de vragen zullen maken. 'Je vergist je in het proces. De deal.' (???)

's Avonds eet de fractiegroep Ruimtelijk Beleid met Tineke Netelenbos. We zitten met een grote groep aan een te kleine tafel, onhandig weggemoffeld achter twee kamerschermen in het ledenrestaurant op de eerste verdieping. Vele onderwerpen